

Szalai Júlia:

Tervezet a Soros-Alapítvány "Help to Help"-programjába illeszthető szociálpolitikai orientációjú képzési modellekre és a hozzá kapcsolódó follow-up kutatásokra

A magyar szociálpolitikai rendszer komoly strukturális átalakítások előtt áll. Ezeket az átalakításokat három tényező teszi szükségessé, és nap mint nap halaszthatatlanabbá.

Először: a szociálpolitika hagyományos, "szocialista" struktúrája -az évtizedes gazdasági válság, illetve a megkezdődött politikai, gazdasági, intézményi és szervezeti rendszerváltás következtében- lényegében összeomlott; megmaradt elemei pedig -az állami dominancia és a vele társuló centralizációs hajlam miatt- diszfunkcionálisan működnek, valamint a szükséges változtatások gátolóiává váltak.

Másodszor: a gazdasági válság, valamint az átalakulás során a magyar társadalomban felerősödött dezintegrációs tendenciák olyan új és tömegesen jelentkező társadalmi válságjelenségeket hoztak felszínre, amelyekre a megfelelő szociálpolitikai válaszadás intézményei, és azok személyi állománya ma még gyakorlatilag hiányoznak, e hiány pedig önmagában is a válság mélyülésének egyik fontos faktora. Feszítő szükségletként merül fel mindenekelőtt a munkanélküliség, a hajléktalanság, az új, gettósodó városi szegénység és azon belül is a súlyos gyermekszegénység kezelése. Ugyanakkor a hazai szociálpolitikai intézményi spektrumból hiányoznak azok a rugalmas, többféle szakember együttes munkájával működtetett szociális szolgáltatások, amelyek -a ma tipikus intézményközi küldözgetés, illetve az intézmények "szakprofilja" szerint nyújtott /többnyire inadekvát/ "ellátás" helyett- a helyzet egészére szabott hatékony segítséget kimunkálnák. Hiányzik tehát -rövid megnevezéssel- a személyes szociális szolgálatok egész rendszere. A rendszer a megfelelő intézmények és szervezeti formák felállítása mellett az újfajta szolgáltatásokra képes

szakemberek tömegét is igényelné, akiknek képzése eddig csaknem megoldatlan. /A néhány éve megkezdődött egyetemi, illetve főiskolai szintű szociális szakemberképzés, valamint a felsőoktatási intézményekben folyó szociális munkás-képzés "átersztő képessége" értelemszerűen kicsi, továbbá nem oldja, mert nem oldhatja meg azt a problémát, hogy mi történjék a ma a terepeken dolgozó, előképzettségük és eddigi munkastílusuk miatt azonban mind tehetetlenebb és mind elkeseredettebb szakemberekkel. Az ő átképzésük, az új helyzethet való adaptálódásuk képzési formáinak kialakítása a szociálpolitika hatékonyabbá tételének, sőt, elemi működtetésének alapkérdése./

Harmadszor: a szociálpolitika jelentős átalakítását és a megfelelő szakember-gárda kialakítását sürgetővé teszi, hogy sem most, sem a belátható jövőben nem számolhatunk a rendelkezésre álló pénzalapok komolyabb bővülésével. Ezért várhatóan nagy és növekvő nyomás fog nehezédni azokra a meglévő szociálpolitikai, egészségügyi, munkaerőpiaci és oktatási intézményekre, amelyek a szegényekkel, a krízis-helyzetbe jutottakkal közvetlenül érintkeznek, hogy személyes szociális szolgáltatások, ne pedig pénzigényesebb intézményi megoldások keretében próbálják a szükségletkielégítés módozatait kimunkálni, és ehhez az ún. "rászorultsági" elvet kövessék. A szociálpolitika ezirányú "egyéniesítése" már évek óta folyik, és a tapasztalatok azt mutatják, hogy egyfelől ezen a módon a szükségben szenvedők és a /legalább valamilyen/ tényleges ellátást kapók közötti olló napról napra növekszik, másfelől növekednek a kliensek és az ellátást nyújtók közötti feszültségek, kölcsönös indulatok. A csapdából valahogyan tehát ki kell kerülni, ami -sok egyéb mellett talán mindenekelőtt- a személyes szociális szolgáltatást nyújtók munkájának új alapokra helyezését, valamint ennek képzési háttérét igényli.

E minimum-program azt tűzi ki céljául, hogy megkeresse a mai intézményi keretek közötti adekvátabb működés feltételeit és formáit, miközben -legalább csírákban- létrehozza a jövő új,

célirányosan szervezett intézményeinek modelljeit.

A következőkben vázolandó elgondolás tehát abból indul ki, hogy -tudomásul véve a hazai szociálpolitikai rendszer intézményeinek csak fokozatokban elképzelhető, és ezért meglehetősen lassú átalakulását, valamint a rendszert terhelő belső válságfolyamatokat- a széles értelemben vett szociális területen dolgozók munka melletti átképzése és a képzéshez illesztett intézményfejlesztő follow up-kutatások révén igyekezzen segítséget nyújtani. Az új formák kifejlesztését a ma csírákban meglévő új típusú intézményekre telepítve, azoknak mintegy modellé fejlesztésével igyekszik megvalósítani.

A képzés tartalmát az elmúlt évek -számos kutatással is igazolt- tapasztalatai jelölik ki:

A szociális problémákkal szembekerülő pszichiáterek, pszichiátriai gondozónők, népművelők, gyermekgyógyászok, védőnők, pedagógusok, újabban pedig a családsegítő szakmákban dolgozó családgondozók napi tapasztalata az, hogy a válság elmélyülésével gyakorlati munkájuk során egyre lehetetlenebb patt-helyzetbe kerülnek. A növekvő számú és intenzitásukban egyre bonyolultabbá váló egyéni, családi krízis-helyzetek egyre szorítóbb nyomást gyakorolnak rájuk, ugyanakkor az egyre apadó költségvetési, önkormányzati és egyéb források bármily körültekintő elosztásával - ezt ők is világosan érzik- lassan már tűzoltást sem képesek végezni. Bejáratott "régi" vállalati, intézményi kapcsolataik, a hagyományos eseti ügyintézés és az egyedi "kijárásos" módszer /egy-egy alkoholista vagy munkanélküli kliensük "bekönyörgése" a környék munkahelyeire, egy-egy férőhely kialakítása a közeli munkásszálláson stb./ bedugultak, mert a "hagyományos környezet" is válságban van, illetve az adott "régi" intézmények /pl. a munkásszállók/ egyszerűen megszűntek. Ez a helyzet egy sajátos "egymásba zártságot" teremt a szociális szférában dolgozók és klienseik között, amiből az adott feltételek között nehéz /vagy csaknem lehetetlen/ kitörni. Ráadásul a szociális alapellátásért felelős új helyi önkormányzatok és az alapellátásban ténylegesen

vergődő dolgozók közötti feszültségek is nőnek, nem kis részben azért, mert az önkormányzatokra hárul az állami szociálpolitika napjainkban zajló felszámolásából fakadó minden teher /jelenleg elsősorban a terhek, s kevésbé az eszközök decentralizációja folyik/, ugyanakkor a lábön maradáshoz fűződő érdekeik őket a gazdasági feltételek gyors átalakítása, a privatizációs folyamatba való bekapcsolódás felé hajtják. Ebben a helyzetben kiéleződnek a feszültségek az újonnan felállt önkormányzatok és a fennhatóságuk alá sorolt -súlyos finanszírozási gondokkal küzdő- szociális intézményhálózatban dolgozók között.

Az itt javasolt képzési forma egy radikálisan új útra, a piaci-vállalkozói környezet szociális szempontú megközelítésére kívánna felkészíteni. A képzés célja az, hogy a szociális szférában dolgozók napi munkájukban váljanak képessé a számukra egyelőre "idegen kultúraként" kezelt /gazdasági/ vállalkozói közeg megközelítésére, az önkormányzatokban dolgozó, a szociális ügyekben illetékes képviselők és döntéshozók számára pedig világossá válják, hogy hogyan kapcsolhatnák össze a helyi privatizációs folyamatot a helyi lakosság szociális szükségleteinek jobb kielégítését is célzó vállalkozási, támogatási és finanszírozási formákkal. Ehhez az összes érintettnek értenie kell /mégpedig "belülről" és élményszerűen/ mind az új polgárosodás, mind a szegénység folyamatait, s a cél, hogy a képzés, illetve az együtt-dolgozás során kimunkálódjanak azok a formák, amelyekkel a vállalkozások munkaerőpiacáról eléddig kiszorult szegényeket "hozzá lehet kapcsolni" az átalakuló piaci környezethez. Mind a szociális döntéshozatalban, mind a közvetlen napi ellátásban dolgozóknak szert kell tenniük tágran értelmezett "munkahelyteremtő" képességekre, arra, hogy szociális menedzserekként "súgjanak" a megfelelő munkaerőt rekrutáló új vállalkozásoknak, adott esetben éppen arra találjanak módszereket, hogy klienseik /a szegények, a cigányok, a munkanélküliek, a hajléktalanok/ vállalkozásait segítsenek meggründolni, illetve az adott anyagi lehetőségek között lábra állítani. Világos, hogy

ehhez nagy fantáziával és beleérző képességgel "ki kell találni", hogy a kliensek mihez értenek /nem feltétlenül formális szakképzettségeik, hanem korábbi munkájuk, életvitelük egész tudásanyaga, tapasztalati bázisa szerint/, és ezt a "szaktudást" eladhatóvá, vállalkozás-képesé is kell tudniuk formálni. A képzésnek rá kell továbbá vezetnie őket arra /s ehhez szemléletet, ötletet, eszközöket kell nyújtania/, hogy a felmerülő szükségletek kielégítésekor ne csak a "hagyományos" szociálpolitikai ellátási formákban gondolkodjanak, hanem "észrevegyék" és -kellő ötlettel, szakértelemmel- intézményesítsék az informális társadalmi kapcsolatokban és a második gazdaságban, valamint a helyi közösségek bonyolult transzfer-viszonyaiban az elmúlt évtizedekben kifejlődött, de a szociális ellátás javítása felől gondolkodók előtt gyakorlatilag mindmáig észrevétlenül és "rejtve" maradt ellátási, gondozási formákat, s olyan támogatási rendszert munkáljanak ki, amely e korábbi formák szétverése helyett azokra mint "csírákra", kezdeményekre épít. Ebben az összefüggésben fontos megemlíteni, hogy a "voluntary work"-nek a szociális szolgáltatások vérkeringésébe való bekapcsolására eddig -az évekkel ezelőtt megfogalmazott állami szándék ellenére- részben éppen a közvetítő szociális munkások és egyéb, a szociálpolitikával érintkező szakemberek ilyen irányú képzettségének hiánya miatt sem került sor. Nyilvánvaló, hogy az itt vázolt út eddig kitaposatlan, tehát a javasolt -önmagába építetten kísérletező jellegű- képzés egyúttal arra is modelleket teremthetne, hogy milyen módokon tölthet be a védőnő, a pszichiátriai gondozónő vagy a gyermekorvos híd-szerepet a tágran értelmezett helyi társadalom átrendeződő viszonyaiban, s hogyan generálhatja maga is az átrendeződést, amihez az önkormányzatok viszont rugalmas "fogadóteret" kínálhatnak.

A fentiek értelmében tehát a javasolt képzés erősen szociológiai, társadalomtörténeti és gazdasági orientációjú, továbbá erősen épít a különböző segítő szakmákban dolgozók között kifejleszthető, az intézményi határokat átlépő

team-munkára. A képzés elméleti részének centrumában a közelmúlt és a jelen átalakuló magyar társadalma struktúrájának, főbb folyamatainak értelmezése, különösen pedig a polgárosodás, illetve a marginalizáció jelenségeinek szociológiai, társadalomtörténeti elemzése áll. Ehhez szorosan kapcsolódnak azoknak a családtörténeti interjúknak a csoportos feldolgozásai, amelyeket a képzésben részt vevők valamennyien maguk készítenek el, s ahol a csoportos feldolgozás egyrészt ugyanannak a jelenségkörnek a különböző szakterületeken, illetve különböző posztokon dolgozók által való értelmezését integrálja, másrészt alapot teremt arra, hogy egy közvetlen élményen keresztül kimunkálódjanak a team-szerű megoldás-keresés módozatai. Ez utóbbit azután a képzésbe szervesen illeszkedő, az érintettek napi munkatapasztalatait feldolgozó és ötvöző esetmegbeszélő csoportok is segítik. Ezen a módon remélhetőleg alapot lehet teremteni a nyugati szociálpolitikában és a kapcsolódó területeken az utóbbi évtizedekben kialakult nyitott, és az intézményi határokat átlépő, a közösségbe való visszaintegrálást a középpontba állító módszerek hazai adaptálására is.

A képzés akkor lehet igazán hatékony, ha az abba bekapcsolódók intézményi terepein a képzést elindítók megfelelő kismintás vizsgálatokkal követik a szociálpolitika helyi szolgáltató-hálózatának hosszabb távú alakulását. Egy ilyen folyamat-követés follow up-kutatásainak néhány elemét a mellékelt angol nyelvű tervezet tartalmazza.

A vázolt elképzelések nem teljesen testidegenek a hazai szociálpolitikában. Egyrészt van néhány olyan pszichiátriai intézmény /krízisintervenciós központ, gyermekpszichiátriai központ, egy-egy ideggondozó, egy-két mentál-higiénés központ/, ahol hasonló szemléletű munkák már megkezdődtek - ezek a "csírák" tehát a "Help to Help"-képzés modelljeivé fejleszthetők. Másrészt, az MTA Szociológiai Intézet és a Fővárosi Önkormányzat Szociálpolitikai Bizottságának közös együttműködésében 1991. augusztusában megkezdtük a fentiekben javasolt képzési program

első blokkjának gyakorlati kipróbálását /persze, megfelelő anyagi eszközök híján egyelőre csak budapesti és pest megyei önkormányzatok, illetve önkormányzati szociális intézményekben dolgozók részvételével, valamint a csatlakozó, az érintett intézményekre szabott follow-up kutatások nélkül/. E "csírák" felfejlesztése és modell-szerű működtetésük feltételeinek kialakítása azonban a "Help to Help"-program reális, és már belátható időn belül is eredménnyel kecsegtető vállalkozása lehetne.

A program elindítása persze bizonyos anyagi alapokat igényelne. 40 fő részvételével számolva, a tanfolyam költségigénye /a tárgyi és a személyi feltételek biztosításához, épület-igény nélkül/ mintegy 1.5 millió forint, a kapcsolódó, a helyszínekre telepített follow-up kutatások költségigénye mintegy 3.5 millió Ft. /ld. a mellékelt angol nyelvű tervezethez csatolt -dollárban számolt- költségvetést./